

Στιγμές από την πρόσληψη της Οδύσσειας του Νίκου Καζαντζάκη

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΖΕΡΒΟΥ*

Η Οδύσσεια του Καζαντζάκη, έργο πολύμοχθης και μακροχρόνιας γένεσης (1925 - 1938), έγινε παγκόσμια γνωστή με την εμπνευσμένη αγγλόφωνη μετάφραση του Κίμωνα Φράιερ. Μια μετάφραση ρέουσα και σχετικά ευκολοδιάβαστη, αφού, αντίθετα με το πρωτότυπο, δεν θήρενε ούτε τις πρωτόγνωρες λέξεις, ούτε τις ιδιοματι-

κές. Άλλωστε η λεγόμενη *lingua franca*, όπως εξελίχθηκε μεταπολεμικά η αγγλική, έχει συνήθως ως σκοπό και αποτέλεσμα να διευκολύνει (με όλες τις έννοιες που μπορεί να περιέχει το ρήμα) τη διάδοση ενός έργου.

Τον Κίμωνα Φράιερ τον θυμάμαι στις αρχές της δεκαετίας του '80, στο μικρό διαμέρισμά του στα Εξάρχεια. Τότε ήταν ένας λεπτός ηλικιωμένος κύριος με ευγενικό φέρσιμο και ξενική προφορά. Το διαμέρισμά ήταν πλημμυρισμένο από ποιητές της γενιάς του '70, ήδη τριανταπεντάρηδες, αλλά και παλαιότερους, όπως η Κατερίνα Αγγελάκη-Ρουκ, βαφτιστίτρα του Καζαντζάκη, και η μακαρίτισσα, σήμερα, Νανά Ησαΐα. Ήταν εκεί και άλλοι πολλοί, κριτικοί λογοτεχνικών περιοδικών, ηθοποιοί και μεταπτυχιακοί φοιτητές του εξωτερικού, όπως εγώ!

Ο Φράιερ, ποιητής ο ίδιος και μελετητής της Λογοτεχνίας, είχε μεταφράσει πολλούς Νεοέλληνες και είχε κάνει πολλά και αξιόλογα πράγματα στη ζωή του, ωστόσο, εξακολουθούσε να είναι γνωστός στο ευρύ κοινό ως «ο μεταφραστής της Οδύσσειας του Καζαντζάκη». Η εμβληματική του μετάφραση κυκλοφόρησε το 1958 σε μια εποχή που οι γνωστές λογοτεχνικές αναδιηγήσεις του ομηρικού μύθου είχαν συνδεθεί με μια σαφή και συγκεκριμένη πρόθεση των δημιουργών τους, που μερικές φορές φαινόταν «αμοραλιστική». Είχαν διακηρύξει, για να πάρουμε μόνο το παράδειγμα της Γαλλίας, την ανατροπή των παραδοσιακών αξιών (Giono/Claudel) ή τη λεγόμενη *Realpolitik*, δηλαδή

τη «φιλειρηνική στάση» που στην πράξη ήταν απλώς η συνεργασία με τη ναζιστική Γερμανία (Giraudoux). Η πρόσληψη λοιπόν της καζαντζακικής Οδύσσειας, αναγκαστικά καθυστερημένη, αφού έπρεπε να μεσολαβήσει η μετάφρασή της, ήταν αναμενόμενο να γίνει σε σύγκριση και σύγκρουση με όλα αυτά τα γνωστά μεταγενέστερα έργα που σίγουρα ήταν λιγότερο πολυδιάστατα από αυτήν.

Δεν είναι τυχαίο πως αυτήν την (μεταφρασμένη) Οδύσσεια του Καζαντζάκη την καλοδέχτηκαν και την αγάπησαν πρώτοι, οι μεγάλοι κλασικοί φιλόλογοι, όπως ο C. M. Bowra, ο J. Natoroulos, ή ο W.B. Stanford. Ο Stanford μάλιστα την αναζήτησε και την διάβασε αποσπασματικά, προτού καν ολοκληρωθεί η μετάφρασή της στα αγγλικά. Για να την ερμηνεύσει χρειάστηκε να την αντιπαράθεσει στο περίφημο έργο Οδυσσέας (1921) του συμπατριώτη του (Ιρλανδού) J. Joyce, πράγμα εύλογο κι αναμενόμενο. Ο Stanford για χρόνια μελετούσε τις ποιητικές μεταπλάσεις του ομηρικού ήρωα (για να καταλήξει στη συγγραφή του κλασικού βιβλίου του για το ποιητικό θέμα του Οδυσσέα, το 1954) εντυπωσιάστηκε από την ευρύτητα και τον πλούτο της καζαντζακικής εκδοχής που από πρώτη όψη φαινόταν χτυπητά αντίθετη με τη σύλληψη του Joyce. Ο Ιρλανδός "Οδυσσέας" (L. Bloom) ήταν μοναχικός, το ταξίδι του δεν διαρκούσε χρόνια, αλλά μόνο μια μέρα, το σκηνικό της περιπλάνησής του περιοριζόταν στο Δουβλίνο. Αντίθετα ο αυτοπροσωπογραφικός Οδυσ-

σέας του Καζαντζάκη διέθετε βέβαια τη γνωστή μας «κριτική ματιά», αλλά ταυτόχρονα ήταν κατ' εξοχήν κοσμοπολίτης, θαλασσοδερνόμενος σε όλον τον κόσμο, συνταξιδεύει με συντρόφους άγριους, με ζωντανούς και νεκρούς και με τον ίδιο τον Χάρο, συνομιλούσε με πρόσωπα του μύθου, ιστορικές προσωπικότητες, ήρωες της λογοτεχνίας, μύστες κι επαναστάτες, λοιδορούσε τους θεούς, ενώ όλες αυτές οι περιπέτειές του και οι μάχες και οι σκοτωμοί δεν ήταν τίποτα μπροστά στο εσωτερικό του τρικύμισμα!

Εντυπωσιασμένος, λοιπόν, από αυτήν την αντίθεση, πρώτος ο Stanford έκανε λόγο για την «τερατώδη ομορφιά» της καζαντζακικής Οδύσσειας, σε μια εποχή όπου, κυρίως, ο σουρεαλισμός και οι μύστες του είχαν διδάξει ότι η αισθητική αρτιότητα δεν πειθαρχεί αναγκαστικά σε αυτό που ονομάζουμε «μέτρο και αρμονία». Ως κλασικός φιλόλογος, ο Stanford, ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για τη σχέση του καζαντζακικού κειμένου με το ομηρικό κι από αυτή τη σύγκριση εκπορευόταν επίσης η άποψή του για την «τερατώδη ομορφιά» του πρώτου. Εδώ πρέπει να τονίσουμε πως παρά το γεγονός ότι οι ποιητικές και άλλες μεταπλάσεις του Οδυσσέα αφθονούν, η σχέση των δημιουργών με τον ομηρικό μύθο παρέμενε συνήθως εξωκειμενική. Λίγοι εργάζονταν έχοντας ως αφηγητή το κείμενο της Οδύσσειας.

Αντίθετα η Οδύσσεια του Καζαντζάκη είναι, μεταξύ άλλων, αποτέλεσμα της μακρόχρονης και συγκρουσιακής

«συναναστροφής» του ποιητή με το πρωτότυπο ομηρικό κείμενο. Ως υπερ-επαρκής αναγνώστης μεταφράζει με πολλούς διαφορετικούς τρόπους τους λογοτύπους και τα ομηρικά επίθετα για να τα ενσωματώσει στο δικό του έργο, διαφοροποιεί τις εγχείμενες αφηγήσεις, μεταπλάθει και πολλαπλασιάζει τον μύθο, τον μεγεθύνει, τον χρησιμοποιεί ως καμβά για να ξετυλίξει την πνευματική του αυτοβιογραφία και τις πολυκύμαντες αναζητήσεις του, τον αξιοποιεί ως σκηνικό για να τοποθετήσει μεταμφιεσμένους όλους σχεδόν τους ήρωές του, αυτούς που τους αναγνωρίζουμε στο υπόλοιπο έργο του.

Φιλοδοξώντας να συνεχίσει «το τεράστιο έπος της άσπρης φυλής», ο Καζαντζάκης κατορθώνει να πραγματοποιήσει κάτι διαφορετικό, όμως καθόλου αμελητέο: μια εντυπωσιακή αναμέτρηση με το ομηρικό κείμενο. Αποκαλύπτεται ως υπερπροικισμένος, υπερδημιουργικός αναγνώστης που διαφωνεί, διορθώνει, ανασκευάζει, εκσυγχρονίζει, αντιστρέφει και κυρίως διευρύνει την αφήγηση του Οδυσσέα.

Υπάρχουν πολλοί τρόποι για να διαβάσουμε σήμερα την Οδύσσεια του Καζαντζάκη. Ένας από αυτούς, ίσως μάλιστα ο λιγότερο ανατρεπτικός και πρωτότυπος, είναι να την δούμε σαν μια πολύχρονη αιρετική και πολυδιάστατη ανάγνωση της ομηρικής Οδύσσειας.

*Η Αλεξάνδρα Ζερβού είναι καθηγήτρια Κλασικής Φιλολογίας και Παιδικής Λογοτεχνίας στο ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Κρήτης

Καταδικαστική απόφαση για την Ελλάδα

ΜΑΡΙΑ ΟΡΦΑΝΟΥΔΑΚΗ

Ευρωπαϊκά Δικαστήρια. Καταδικαστική απόφαση για την Ελλάδα. 21 Μαΐου του 2015, υπόθεση Βασίλη Παπαδήμα και επιδικάζεται εις βάρος των ελληνικών δικαστηρίων το ποσό των 1.400 ευρώ [ΑΠΟΦΑΣΗ... μετά από 14 χρόνια 2 μήνες και 19 ημέρες].

ΠΡΟΣΒΟΛΗ! Προς τον Νε... ΑΝΘΡΩΠΟ μου! και προς ΕΜΕΝΑ! Τα οποία Βεβαίως! προσφέρω στην ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ!

Παγιδευμένη μες τις τεράστιες φτερούγες της Δικαιοσύνης Αναζητώντας το Δίκαιο! Που μου σχίζουν, χρόνια τώρα την ψυχή και την καρδιά. Με τις αιχμηρές προεξοχές τους... Και στον ΑΓΩΝΑ μου ν' απεγκλωβιστώ από αυτές. Ολο και πιο βαθιά χώνονται μέσα μου!...

Ανέβαινες κατέβαινες τη Σούδα. Και κάποια στιγμή! Μεσοστράτις απόμεινες... Στη λαχανιασμένη! μα και χαρούμενη αγωνία Σου, για να ΠΡΟΣΦΕΡΕΙΣ, στην ανηφόρα της Τέχνης και της ΖΩΗΣ μου. Να συνεχίσω δεν σταματάς κουράγιο να μου δίνεις. Τελέρα, μολύβια, νότες βρίσκω. Για έμπνευση ΟΜΩΣ! μάταια ψάχνω.

Βλέπεις οι στροφές της ασφάλτου αντέστρεψαν τους ρόλους μας. Και ΤΩΡΑ! Πάνω από τη μαύρη άσφαλο Αντίλαοι, ΜΟΝΟ ακούγονται από τη φωνή σου!

Για να μου υπενθυμίζουν να συνεχίσω για την αναζήτηση της Α Λ Η Θ Ε Ι Α Σ. Για την αναζήτηση του Δ Ι Κ Α Ι Ο Υ.

Σ' ΑΓΑΠΩ! Μαρία

ΛΕΞΕΙΣ ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΟΝ ΜΥΘΟ

Το αιρετικό χορικό

ΟΡΣΑ ΔΡΕΤΑΚΗ

Μπορεί τα φύλλα να πέφτουν. Μα τα πουλιά πλησιάζουν στο πρώτο νεύμα των γυμνών κλαδιών. Και φτιάχνουν φωλιές στη σκέψη. Και ύστερα η θύμηση φεύγει. Καθώς το λιόγευμα έχει στα δόντια του το αίμα του λύκου. Και το δάκρυ τ' ουρανού καταποντίζει τα κάστρα του Μίνωα. Αιρετικό βλέμμα που έχει την αλμύρα της αναχώρησης. Από το οικείο που έπαψε πια να 'ναι οικείο και έγινε άγνωστο και σιωπηλό. Δεν μένει πολύς χρόνος ακόμα στα ειωθότα. Πλευρίσαν οι σκιές και εξαποσταίνουν στις αβύσσους. Και αυτές λαλούν το τραγούδι. Μα τα λόγια τους είναι στην αρχαία λαλιά. Αυτή που δεν έχει διαβαστεί ακόμη από το συναίσθημα. Που χτυπάει την πόρτα μου, μα δεν του ανοίγω. Η καρδιά του χρόνου μετράει τις σιωπές. Κι ο ήχος της μοιάζει παράφρονος. Πλίνθοι ερριμμένοι ατάκτως οι Ωκεανίδες. Που τις πήρε μαζί του το αίμα των σταφυλιών. Που στραγγίστηκε από τον χορό της απουσίας. Μιας απουσίας σαν φεγγάρι δαφνοστεφανομένο από τα παρεπιπτόντως συμβαίνοντα. Που θα ήθελαν να είναι η μούσα των έκπτωτων παραφράσεων. Ως τα λόγια του συνθέτη στην παράβαση του χορικού. Λίγο πριν την έξοδο. Κάθαρον δεν προβλέπεται στις αριστοφανικές κωμωδίες. Μόνο έξοδος σαρκαζόμενη.